

Княз Фружин пък се върнал в Унгария, където крал Сигизмунд го приел с всичките почести, които се полагали на държавник от съюзна страна. Ново въстание за възкресяване на Видинското царство братовчедите князе повдигнали и през 1408 г.

През 1425-а княз Фружин и крал Сигизмунд създали антиосмански съюз от българи, власи и сърби. След тежка битка пред крепостта овладели Видин, а после и Оряхово, но не успели да ги удържат.

В кръстоносния поход на Владислав III през 1444-та Фружин бил приет като цезар, но в битката край Варна на 10 ноември османлиите победили.

Под проклятието на робството

А българите не познавали робството. В обществения строй, който им натрапили османлиите, те за пръв път били поставени в робски условия. С тържеството на ятагана им били отнети основните ценности на тяхното общество: правото на всеки човек да има своя земя и равни възможности. Да не си приел исляма в Османската империя значело да си по-нисш и от последния мюсюлманин. Дори по закон свидетелствата на трима християни се смятали за оборени, ако противно мнение изкажел един турчин. Земята – основата на самочувствието и икономическата независимост на българина – била одържавена и разтроена така, че едни да работят на нея за султана и неговите наемници, други – за джамиите и ислямското духовенство, а трети – за войската. Обезоръжени и без право да служат в армията, българите трябвало да плащат и за това ред нарочни данъци, най-тежкият от които бил „кръвният“ – да отнемат от тях най-здравите и добре сложени момчета, които сетне били отродявани и въвеждани в специалното еничарско военно общество от безбрачни и безсемеиствени убийци на султанско разпореждане. Нито домът, нито дори храмът на християнина били място неприкосновено, защитено от закона. Всеки, навил зелената чалма, можел да нахлуе в къща на българи и в черквите, за да безчинства безнаказано.

На карта стояла не просто честта и достойнството на българите. Застрашено било тяхното народностно бъдеще, защото натрапници-

те стопявали демографския им потенциал с всички средства от вече споменатото отродяване на челядта им до масови потурчвания и – при всеки повод – до поголовна сеч не просто на всичко живо в някое селище, но до обезбългаряването на цели области. Османската империя била в зенита на своята мощ и постоянно воювала за нови територии навън, което ѝ налагало бързо и жестоко да смазва още в зародиш всеки вътрешен бунт или дори израз на недоволство. Без външна помощ с всяка изтичаща година отпорът на предците ни ставал все по-безнадежден, защото след всяко въстание народът губел своите лидери, а покрай тях – и най-добрите си воители. Все по-невъзможно ставало да се изгради единна общобългарска организирана съпротива.

Удивително е, че въпреки страшното потисничество над християните в земите на заличената България постоянно се намирали храбри мъже (и немалко прочути жени войводи), които приемали съпротивата на ислямизацията като своя лична борба. Така във времената, когато нямало всеобща въстания, се появявали чети и дружини, в които редом воювали и християни отмъстители, и горди ратници на справедливото възмездие.

Властта употребявала за тях името за разбойници – наричала ги „хайдутите“. Но точно защото те не били разбойници, а поборници за правата на християнското население, за българите самата дума придобила благороден смисъл. Хайдушкото движение така се разраствало, че мощни дружини вече атакували дори административни центрове – през 1595 г. хайдутите завзели София, през 1596-а разбили управителя на Румелия, та превзели и Враца, и Плевен. На 12 януари 1594-та около 200 борбени българи преминали с войводата си Баба Новак замръзналия Дунав и още същата година, вече добре въоръжени, с част от войската на влашкият княз Михаил Витязул атакували владенията на турците селища в Добруджа, та стигнали до Разград.

През 1598 г. под ръководството на Тодор Балина, владиката Дионисий Рали и с подкрепата на дубровчанина Павел Джорджич било подготвено въстание в детронираната от турците столица Търново. Организаторите постигнали съглашение с васалните турски княжества Влахия, Молдавия и Трансилвания от тях да навлязат техни бой-

ни части през Дунав в помощ на въстаналите българи, за да прогонят заедно турците. Ответният погром бил толкова страшен, че на 60 000 българи се наложило да търсят спасение отвъд Дунав.

Освен с поголовната сеч турците налетели върху българите и с масови насилствени помохамеданчвания – през 1666-а върху жителите на 74 села в Гюмюрджийско и Пловдивско, а през 1669-а – в северната част на Родопите.

Рисунка от Жан-Пол Кофман във френския вестник „Илюстрацион“ за турската разправа със заловените бунтовници

Не постигнало свободата и Второто Търновско въстание – през 1686-а. Независимо от това само след две години – през 1688-а – избухнало прочутото Чипровско въстание в Северозападна България. Отново десетки хиляди българи се изплъзнали от масовите кланета

над християните, като преминали във Влашко. Където пък не се наложило да косят въстаници с ятаганите, турците подхванали прокарването на втора „ислямска яка“ – през 1689-а вече и през Северна България били предприети масови потурчвания в Тетевенско.

В ответ още същата година в Североизточна Македония избухнало Карпошовото въстание. Поборници опитали да му помогнат с бунт и в Североизточна България.

След като Георги Пеячевич, един от водачите на Чипровското въстание, предложил на австрийския император план за ново българско въоръжено надигане и по време на Австро-турската война от 1716 – 1719 г., бунт повели пък капитаните Георги, Филимон и Димитър във Видинско.

Въпреки несполуките през 1730 г. въстанали българите пък в Силистренско.

Следващият бунт бил през 1833-та в Неготинско, Зайчарско и околностите им. В началото на 1835-а въстанали 16 села в Западна Стара планина и след упорити сражения договорили размера на спашийските и господарските вземания. През същата година се разбунтували в Пиротско. През 1836-а бунтът в Пиротско, Белоградчишко и Берковско повел кнез Манчо Пунин. През 1837-а пламнало Чипровско въстание начело с Върбан Панов и Кр. Нешин. Българите опитали да разширят и задълбочат войната, която Русия водели срещу Османската империя още от 1735-а, в която се намесила и Свещената римска империя, като войските ѝ превзели Ниш. Но скоро австрийците се оттеглили и въстанието било разгромено. Ужасени от обичайните турски жестокости, и този път много българи били принудени да напуснат страната.

През 1838-а избухнало голямото българско Нишко въстание, което по долината на река Нишава обхванало Запланско и някои села от Видинско. При неговото потушаване с огромна жестокост са били избити хиляди българи, над 200 села са изпепелени, а до основи били сринати 16 манастира и черкви. Това довело до международна намеса и анкета начело с французина Жером-Адолф Бланки. В подкрепа на въстаниците български и гръцки революционери се опитали да орга-

Пирамида от човешки черепи на избити българи в Ниш. Гравюра от френска хроника, 1841 г.

низират нахлуване на чети от румънска територия с бунтове в Браила от 1841, 1842 и 1843 г., в които активно се включил и Георги Стойков Раковски.

В Пиротско въстанали в 1838-а. Последвало го Нишкото въстание в 1841-ва. В подготовката на най-масовото от многогодишните селски бунтовни движения в Северозападна България подкрепя обеща и Сърбия. Тя впрочем разчитала на принципното съгласие от Австрийската империя, че ще може да присъедини обхванатите от него области. Въстаниците обаче искали прилагане на обществените реформи в Османската империя по обявената в Танзимата административна автономия и самоуправление на българите. По настояване от Виена сърбите се оттеглили – политиката на тяхното княжество предпочитала да сътрудничи на османската власт, отколкото да подкрепи борбата на българите за освобождение.

Рисунка от Видинския край на Лудовик Ригондо във френския вестник „Илюстрасион“ с побити глави на български въстаници

На 1 юни 1850 г. над 1000 поборници нападнали Лом под командването на капитан Кръстьо. „Нима не е чудо смелостта на въстаналите срещу Империята (Османската) завладени български хора?“, е записал в своя „Дневник“ датският писател и поет Ханс-Кристиан Андерсен.

В битката загинал водачът им и били разбити. Но тогава кнез Иван Кулин поел командването и бунтовниците се насочили към Белоградчик, като по пътя към тях се приобщавали масово мъже от околните села. Над трихиляден отряд под ръководството на Петко Маринов се насочил пък към Видин и блокирал крепостта, но скоро зле въоръжените въстаници били разбити от пристигналата турска армия. Най-тежките боеве се развили под стените на Белоградчишката крепост, която няколко хиляди въстаници 10 дни държали под обсада. Но от тях само 200 имали огнестрелно оръжие и придошлата от Видин османска армия ги разбила. Призивите за помощ към руската армия,

която била във Влашко, и към Сръбското княжество не спечелили съчувствието им, та турците волно вилнели над местното население с кървави репресии.

А кой спечелил от тази национална трагедия? „Една от историческите заслуги на българите е тази, че задържаха успешно няколко века турците далече от сърцето на Европа – призна италианският професор Санте Грачоти. – Те платиха прескъпо с кръвта си, с вярата си, свободата си и упадъка на брилянтната им култура по онова време.“

Свещената война

Ограбени и без упование в свой цар, патриарх и дори български владици, по родов инстинкт в чисто своя среда предците ни са заживели по богомилски скромно и община́рийно. Задружно строели домовете на съседите си. Дори заедно бдели над децата и имота на съжителите си. Сами решавали какво да сторят за своето селище, как да го защитят и кои са най-способните да осъзнават важните текущи нужди на земяците си, за да обезпечат с потомство и бъдещето на народа за България. Затова са ценели своя поп както богомилите дедца си, та у нас и досега уважителното обръщение към свещенослужителите е „дядо попе“ и дори „дядо владико“. Докато друговерската власт и чуждата им Цариградска патриаршия нехаели за тяхната участ, те сами си вдигали местните храмове и училища с наследственото си упование в грамотността, знанието и дълбините в познанието, като вярвали в благоденствието, което може да се постига с тях.

Затова за истинския познавач на нашите души е разбираемо защо Българското възраждане започва с една (при)страстна История на народа и държавата ни. Тя не на всички изглежда науч(Е)но съобразена и мнозина биха я приели за публицистична. Но е проникновена. В една скромна ръкописна книжка богоосененият монах Паисий във вече отнетия ни Хилендарски манастир на Света гора през 1760 г. се заел да възкреси потиснатата гордост на българите. До 1762-ра той създал свещен помен за великото водещо минало сред Европа на техните деди с достойните им, умни, боголюбими, непреклонни царе и възси-